

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 13 (Aralık/December 2023), s. 277-296.
Geliş Tarihi-Received: 09.10.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 16.11.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1373492

Mehmed Es'ad Ağa Dîvânı'nda Yer Adları*

Place Names in Mehmed Es'ad Aga's Diwan

Havva TOK YILDIZ*

Öz

Mehmed Es'ad Ağa 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında yaşamış, önemli devlet görevlerinin yanı sıra dîvân tertip edecek kadar şiir kaleme almış bir şairdir. Hâne-i hâssa şairleri arasında değerlendirilen Enderunlu Mehmed Es'ad Ağa'nın şiirlerindeki yer adları, sadece dîvân şiirinin metafor ve imgelerinden ibaret olmayıp şairin görevi ya da azledilmesi dolayısıyla bulunduğu yer ve mekân adlarını da içermektedir. 19. yüzyılda dîvân şiiri estetiğinin mahallileşip soyuttan somuta doğru evrilmesiyle şiirde daha fazla yer bulan şehir ve mekân algısı, Es'ad Dîvânı'nda da yerini almış, İstanbul'un semtleri, mekânları şairin gözlem istidadı ve tasvir yeteneğiyle de birleşerek şiirlerine çeşitlilik katmıştır. Aynı zamanda Es'ad'ın şiirlerinde tespit edilen yer adları, özellikle şehirler dönemin sosyal, kültürel ve siyasal hayatı hakkında da izler barındıran tarihî birer vesika mahiyetindedir. Es'ad, bulunduğu bu yerlerin tarihî dokusu, mimarisi, coğrafyası, tabiatı, kültürel farklılıkları gibi daha birçok ögesini şiirlerine yansıtmıştır. Erzurum gümrükçüsü olması hasebiyle şiirlerinde sıklıkla andığı Erzurum'un yanı sıra Mora, Yanya, Magosa, Gürcistan gibi birçok ülke, şehir, dağ gibi yer adlarından da faydalanan şair, bu coğrafyaların kendisine sunduğu bütün çağrışımlardan istifade etmiştir. Bu çalışmanın amacı Es'ad Dîvânı'ndaki yer ve mekân adlarını tespit etmek ve tespit edilen bu adların dîvân şiirindeki kullanımıyla benzerlik ve farklılıklarını kaynaklar yardımıyla incelemektir. Bu noktada şairin coğrafya ve mekân algısını şiirlerine nasıl yansıttığı incelenirken üslup olarak yaşadığı çağın neresinde olduğu da tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Es'ad, yer adları, Enderun, Dîvân, Erzurum.

Abstract

Mehmed Es'ad Aga is a poet who lived in the late 18th century and early 19th century and wrote poems amount to be able to organize a diwan besides his significant duties in the state. Place names appearing in the poems of Mehmed Es'ad Aga of Enderun (Palace School), who is considered among the poets of Hane-i Hassa (Private Chamber), are not only composed of Diwan poetry metaphors and images but also names of the places where the poet was present due to his duty or dismissal. Urban and space perception finding a broader place in poetry with Diwan poetry aesthetics' evolution from abstract to concrete upon its localization in the 19th century appeared in Es'ad's Diwan, too, and the districts and places of Istanbul offered a variety to Es'ad's poems by combining with his observation and portrayal skills. Furthermore, place names identified in the poems written by Es'ad, particularly the cities, are also in the

* Bu çalışma, tarafımızca hazırlanmış olan "Mehmed Es'ad Ağa Dîvânı (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Sözlük)" başlıklı yayımlanmamış doktora tez çalışmasında yer alan "Yer Adları" kısmının gözden geçirilerek genişletilmiş hâlidir.

* Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Eski Türk Edebiyatı, e-posta: tk.havva@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1086-3921.

nature of historical documents bearing the traces of social, cultural, and political life of the period. Es'ad reflected various elements of these places where he was present such as historical texture, architecture, geography, nature, and cultural differences in his poems. He made use of the names of many countries, cities, and mountains such as Morea, Janina, Famagusta, and Georgia as well as Erzurum, which he frequently mentioned in his poems as a consequence of being a customs officer in Erzurum and benefited from all the connotations offered himself by these regions. This study aims to identify the place names used in Es'ad's Diwan and analyze the similarities and differences between the identified names and their usages in Diwan poetry with the help of sources. In this regard, the poet's way of reflecting the perception of geography and space in his poems was analyzed as well as determining his position in the era he lived in in terms of style.

Keywords: Es'ad, place names, Enderun, Diwan, Erzurum.

Giriş

1857 yılında doğan Mehmed Es'ad Ağa'nın doğum yeri, hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Onun hakkındaki bilgiler dîvânında yer alan şiirlerden, arşiv belgelerinden ve birkaç tezkireden edinilmiştir. Babası Kethüdâ-yı Sadr-ı Âlî'den İbrahim Efendî'dir. 1762 yılında Hazîne-i Hümâyûn'a alınan şair, I. Abdülhamîd'in cülusunda silâhşorluk payesi almıştır. Sonrasında giderek rütbeleri artmış; III. Selîm döneminde kapıcıbaşı, 1788-90 tarihleri arasında Mora'da silâhşor ünvanıyla memurluk, 1792-1796 yılları arasında Çıldır'da memurluk, yine bu tarih aralığında Erzurum'da rikâbdâr ve başbâki kulu olarak görev yapmıştır. 1795-98 yılları arasında Erzurum gümrükçülüğü ve Gümüşhane eminliği yapan Es'ad, 1799'da Samsun Kalesi'nde kalebent edilmiştir. 1808-12 yılları arasında Yanya'daki memuriyet görevinin ardından 1812-14 yılları arasında Magosa Kalesi'nde tekrar kalebent edilen Es'ad, 1814-15'te çuhadârlık, 1815-19 yılları arasında ise silâhdâr ağalığı yapmış ve 1819 yılında mevcut görevindeyken vefat etmiştir (Tok Yıldız, 2023, s. 15-17).

Es'ad Ağa, şiirlerinde genellikle görev yaptığı yer adlarına değinmiş, buraların sosyal, kültürel ve coğrafi koşulları hakkında bilgiler nakletmiştir. O, coğrafyayı şiirine etkili bir biçimde yansıtırken her türlü çağrışımdan da istifade etmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde dîvân şiiri estetiğindeki değişimler hız kesmeden devam ederken soyut kavramlar yerini daha somut kavramlara bırakmıştır. Esasında bu değişimin ilk rüzgârları aşk, güzellik, sevgili gibi soyut kavramlarda yaşansa da zamanla yer ve mekân adları noktasında da somutlaşma eğilimleri görülmeye başlamıştır. Artık bu adlar, metafor yapılmadan da şiirlerde yerini almış, özellikle İstanbul'un semt ve sokaklarındaki günlük yaşamın izleri şiirlerin konusu olmuştur. Bu noktada Es'ad da yaşadığı döneme paralel olarak şiirlerinde sıklıkla yer ve mekân adlarından faydalanmıştır. Özellikle Anadolu coğrafyasında bulunan Erzurum, İstanbul, Baruthâne, Çıldır, Cağaloğlu ve Ok Meydanı gibi şehir, semt ve mekânlar, *Dîvân'* da sıklıkla değinilen yer adları olmuştur.

Her şehrin kendine özgü bir ruhu ve dokusu vardır. Şairler de şiirlerinde bazen bu dokuyu yakalamış ve onu en etkili şekilde şiire nüfuz ettirmişler, bazen günlük hayatı birebir şiir diline yansıtmışlardır. Es'ad da gerek görev için gerek mevcut görevinden azledilip sürgün gönderilmesi gibi sebeplerle birçok ülke ve şehirde bulunmuş, buraların kültürel dokusunu, mimarisini ve coğrafya özelliklerini kendi muhayyilesinden geçirerek şiirlerine yansıtmıştır.

Dîvân şiirinin beslendiği diğer bir kaynak da ülke adlarıdır. Sözü edilen coğrafyanın kültürel, siyasî ve coğrafi özelliklerini şiirlerine yansıtan şairler, bu yolla çeşitlilik ve zenginlik kattıkları şiirlerine, tarihî birer hüviyet de kazandırmışlardır. Ülke ve şehirlerin kendine özgü nesnelere, sevgili ya da memduh için teşbih unsuru olurken bazen bu nesnelere düşman (rakip, aghar) için de birer benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Örneğin Aden şehriden çıkan inciler sevgilinin dişlerine teşbih edilirken

İsfahân'ın meşhur ve şifalı sürmesi sevgilinin bastığı toprağa benzetilmiştir. Es'ad, dîvân şiirinde benzetme unsuru olarak kullanılan Aden, Ferhâr, Hoten, İsfahân, Mısır, Zengibâr gibi yer adlarının yanı sıra görev ya da sürgün gibi sebeplerle bulunduğu Yanya, Mora, Magosa, Gürcistân gibi günümüz Türkiye sınırları dışında kalan yerleri ve buraların coğrafi, kültürel ve mimari dokusunu şiirlerine yansıtarak gerçek anlamlarıyla kullanmıştır.

*Es'ad Dîvânı'*nda oldukça sık kullanılan ülke ve şehir adları çoğunlukla teşbih amacıyla yer almış, ülke kavramı *mülk-i hüsn* (güzellik ülkesi), *mülk-i adem* (yokluk ülkesi), *mülk-i dil* (gönül ülkesi), *mülk-i suhan* (şiir/söz ülkesi), *diyâr-ı saltanat* (saltanat ülkesi), *milel-i zulmet* (karanlıklar ülkesi) gibi terkipler yapılarak kullanılmıştır. Dîvân'da geçen ülke ve müteradifi olan kelimelerin kullanım sıklığı ise şu şekildedir: mülk (91), memleket (15), milel (10), diyâr (7), ülke (6), belde (6), vilâyet (3), bilâd (3), büldân (1). Bu kavramların yanı sıra müstakil olarak geçen ülke ve şehir adları da mevcuttur. Örneğin Acem, Arabistan, Çin, Hindistan, Gürcistan, Kafiristan, Kerbelâ, Nahşeb gibi. Çalışmada, Dîvân'da yer alan ülkeler, şehirler, mekânlar, dağ ve nehir adları alfabetik tasnif gözetilerek tetkik edilmiştir.

Acem

Arap olmayan anlamına gelen Acem kelimesi, özellikle İran ve İran halkı için kullanılmıştır. Dîvân'da Acem, genellikle *uzak memleket* olarak yorumlanmıştır. Fahriyelerinde *Acem* kelimesini şiirinin namının uzak diyarlara kadar ulaştığı belirtmek için kullanan Es'ad, medhiye bölümlerinde ise memduhun şanının ve gücünün Acem ülkelerine kadar ulaştığı belirterek uzaklık anlamıyla kullanır. Aşağıdaki fahriye bölümünden alınan beyitte ise kendi şiirini öven şair, *felek nazmımı yedi iklim gezdirip İran'ın eski hükümdarı Eşref Han'a okuttu* derken Acem kavramını ulaşılması zor ve uzak olan yer anlamında kullanmıştır:

Yedi iklimi gezüp nazmımı üstâd-ı felek
Okudur mülk-i 'Acem'de varup Eşref Hân'a (K.61/51)

Küçük Hüseyin Paşa'yı övdüğü kasidesinde onu *ebû'l-fütûh* (fetihlerin babası) olarak niteleyen şair, Acem kavramını memleket anlamıyla kullanır. Acem ve Hindistan hükümdarlarını paşanın maiyetine yakıştıran şair, bu memleketler ile hükümdarlarının öneminin farkındadır. Ancak paşa, şanlı fermanında fetihlerin babası yazacak kadar değerli olduğundan Acem ve Hindistan şahları onun huzuruna layıktır:

Ebû'l-fütûh yazılsun berât-ı şânında
Sezâ rikâbına düşsün mülûk-ı Hind ü 'Acem (K.51/20)

Aden

Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin başşehri ve tarihî limanı olan Aden, kıymetli ve parlak inciler çıkarılan denizi ile meşhurdur. Dîvân şiirinde de genellikle incisi ile yer alan *Aden* kavramıyla âşğın gözyaşları, sevgilinin dişleri, şairin şiiri gibi unsurlar arasında benzerlik kurularak terkip yapılır. Es'ad, aşağıda yer alan beyitte geleneğin mevcut kullanımına paralel bir teşbih yapar. Mahbubunun yürüyüşünü cennetteki hurilere benzeten şair, onun dişlerinin parlaklığını *dizilmiş Aden incisine* teşbih eder:

Her işi her revîşi hürî-i Firdevsâsâ
Dişi manzûme-i dürr-i 'adenim şâh-ı nebât (G.115/5)

Arabistan

Dîvân'da üç yerde geçen *Arap* kavramı genellikle Arap toprakları anlamında kullanılır. Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'ya yazılan kasidede onu, Adnan'ın dininin yardımcısı ve Arap topraklarının koruyucusu olarak nitelendiren şair, Arapların iki ana kolundan Adnanîlerin atası Adnan'a da telmihte bulunur:

Hâver-i mihr-i edeb mâh-ı semavât-ı haseb
Hâmi-i mülk-i 'Arab nâşır-ı dîn-i 'Adnân (K.33/10)

Aşağıda yer alan beyitte Arap kavramını *Arap toprakları* anlamında kullanan şair, III. Selîm'in tahta çıkışı duygusuz olan Arap ve Rum ülkelerine şenlik verdi derken mecaz bir anlatım tercih eder:

Bildî şeh-i 'âlî-neseb efsürde-i Rûm u 'Arab
Tebrikiñe dünyâya hep emr-i çerâğân eyledi (K.21/17)

Baruthâne

15. yüzyılda devletin barut ihtiyacını karşılamak üzere kurulan müesseselere verilen genel bir ad olan bâruthaneler, Anadolu'nun ve İstanbul'un birçok yerinde kurulmuş, III. Selim döneminde ise ıslah edilmiştir (Eyice,1992, s. 94-96). Günümüzde Bakırköy civarındaki semtin adı olan Baruthâne, *Es'ad Dîvânı*'nda gerçek anlamda kullanılmıştır. *Dîvân*'da yalnızca bir gazelin başlığında geçen yer adı, Şerif Efendi adlı bir zatın defterdârlık talebine binaen kaleme alınmıştır. Şair, *În Gâzel-râ der-Bârût-hâne Goftem bâ-Taleb-i Defterdâr Şerîf Efendi* başlığıyla kaleme aldığı övgü dolu gazelini Baruthâne'de söylediğini dile getirir.

Bedehşân

Bugün bir kısmı Afganistan'ın kuzeydoğusunda, bir kısmı Rusya sınırları içerisinde yer alan bölge, değerli yakut madenleri ile bilinir. "İnanışa göre çıkartıldığında rengi soluk olan bu maden, ciğer kanına bulanıp bekletildiğinde parlak kırmızıya dönüşürmüş" (Yeniterzi, 2010, s. 308). Bu sebeple dîvân şii geleneğinde *la'l* ve *yakutun* yanı sıra kan, ateş, güneş gibi kavramlarla da terkip yapılarak kullanılmıştır. *Es'ad*'ın şiirlerinde bir defa yer verdiği Bedehşân, Enderunlu Fâzıl'a yaptığı tazminde yer alır. *Es'ad* da Fâzıl gibi Erzurum'un soğuk havasından dert yanar ve Allah'ın sırlı hikmetinin bu memlekete soğukluk olarak tecellî ettiğini ifade eder. Sıcaklığın Erzurum'daki değerini ifade etmek için ateşin orada bir Bedehşân yakutu kadar değerli ve nadir olduğunu tasdik eder:

Erzurûm'a bu tecellî yâ cenâb-ı Mevlâ
Hikmet-i bâliğası berd ile itmiş icrâ
Taşa kâr eyler o rûtbe hele vaqt-i sermâ
Fuqarâsı hâsed-i ehl-i cahîm itse revâ
Âteş o beldede bir la'l-i *Bedahşânî*dir (Tah.39/19)

Buhârâ

Orta Asya'nın en eski yerleşim bölgelerinden olan, günümüzde Özbekistan sınırları içinde bulunan ve geçmişte ilim ve kültür merkezi olarak bilinen tarihî şehir, *Dîvân*'da iki yerde geçer. *Es'ad* aşağıda yer alan beyitte Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'yı metheder. *Devletinin ışığı Belh ve Buhârâ'ya ışık versin, yüce zatın din ve dünya tahtını süslesin* derken *ziyâ* kavramını hem paşanın adı hem *ışık, nûr* anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanır:

Žiyā' virsün fūrūg-ı devletiñ Belḡ-i *Buḡārā'* da
Ola zātūñ serir-ārā-yı 'izzet dīn ü dünyāda (Terc.35/3:7-8)

Aşağıda yer alan bend, 1814 yılında başdefterdâr olan sonrasında ise vezirlik, sadrazamlık, valilik gibi birçok görev ifa eden Mehmed Emin Raûf Paşa adına kaleme alınmış bir terkîb-i bendden alınmıştır. Paşadan çürümekte olan bir konağı talep eden Es'ad, konağın kendisine verildiği takdirde onu mamur hâle getireceğinden bahseder. Hasb-ı hâl/arz-ı hâl tarzı kaleme aldığı manzumesinde, *Buḡârâ* kavramını gerçek anlamıyla kullanan şair, Buḡârâ elçisinin burada konakladıktan sonra konağın harabeye döndüğünü, eğer elçi buraya tekrar girerse oturulacak bir yer kalmayacağını söyleyerek serzenişte bulunur:

Efendim çok mı Es'ad bendeñe sâyende bir ḡâne
Niceler nâ'il oldı devlet-i mülk-i Süleymân'a
İki yıldır gezer bu ḡâne elde şanki peymâne
Benimçün luṭf-ı 'arz itdiñ idüp çünki cihānbāna
O da şāhāne iḡsān eyledi bu 'abde bir ḡâne
Yā n' olsun şimdi te'ḡir eylemeñ a'cām-ı nā-dāna
Sefire yok mıdır yā şimdi bu devletde bir ḡâne
Buḡārā' ilçisinden soñra oldı şanki tavḡâne
Eger ilçi girerse ḡayrı bir yer ḡalmaz iskāna
Döner maḡşer gibi bir 'arşa-i melsā-yı meydāna
Ciğaloḡlu serāyı boş ṡururken anı mihmāna
Virüp de soñra ta'mir olsa ḡoşdur ṡab'-ı pākāne (Terk.42/6)

Cağaloḡlu

İstanbul'un semtlerinden Cağaloḡlu eski adıyla Ciğaloḡlu, 16. yüzyılın son çeyreğinde sadrazam Ciğalazāde Yūsuf Sinan Paşa'nın sarayının burada bulunmasıyla semtin Ciğaloḡlu ismini almasına vesile olmuş, daha sonraları ise adı halk ağzında Ciğaloḡlu'ndan Cağaloḡlu'na dönüşmüştür (Taşkın, 1994, s. 304). Cağaloḡlu, Es'ad'ın şiirlerinde üç yerde geçer. İlk beyitte bahsedilen yerin Yūsuf Sinan Paşa'nın sarayı olması muhtemeldir. Buranın boş olduğunu fakat misafir ağırlamak için uygun olduğunu belirten şair, sonraki beyitte o yüzyıllarda mevcut olan fakat kaynaklarda varlığına delil gösteremediğimiz Ciğal vakfını, borç para alınan bir vakıf gibi gösterir:

Ciğaloḡlu serāyı boş ṡururken anı mihmāna
Virüp de soñra ta'mir olsa ḡoşdur ṡab'-ı pākāne (Terk.41/6:11-12)

Āh efendim şu *Ciğal* vakfı zebūn itdi beni
Saña ḡürmet itmek lāyık mı şān-efzā mıdır (K.42/40)

Çıldır

Bugün Ardahan'ın Gürcistan ile sınır bölgesinde yer alan Çıldır vilâyeti, 1792-96 yıllarında Süleyman Paşa'nın oğlu Mehmed Şerif Paşa'nın idaresindeydi (Toprak, 2019, s. 157-158). Şerif Paşa, babasından devraldığı valilik görevini yürüttüğü esnada Es'ad da III. Selim'in emriyle buraya memur olarak görevlendirilmiş ve hamisi olarak nitelendirdiği Mehmed Şerif Paşa adına üç kaside kaleme almıştır.

Kaşide der-Sitāyiş-i Vālī-i Çıldır Meḡemmed Şerif Paşa der-Çıldır be-Me'mūriyyet Goftem başlıklı kasidesinde Çıldır'da görevde olduğu anlaşılan şair, Mehmed Paşa'nın çalışma tarzını ve tabiatını metheder. Çıldır valiliğinin onun bu vasıfları için yetersiz

olduğunu ifade eden şair, Mehmet Paşa'yı vezirlik makamına getirmesini için Allah'a niyazda bulunur:

Bu revişle saña bu manşıb-ı *Çıldır* azdır
Bu menişle seni Hâk dâver ide devrâna (K.61/32)

Aşağıda yer alan beyitlerde Mehmed Şerif Paşa'nın vasıflarını metheden Es'ad, onu *vezirlik makamın baş tacı, cihan padişahının genç veziri* olarak nitelendirir. *Dârâ-fer* benzetmesiyle onun hükümdar ışığına sahip olduğunu ifade eden şair, aynı zamanda âlemin övünç kaynağı Hz. Muhammed'e adaş olmasına da değinerek paşayı yüceltir:

Mînet Allâh'a ki ser-tâc-ı vezâret şimdi
Virilüp luţf ile *Çıldır*'da Süleymân şâna (K.61/18)

Semiyy-i mefhar-ı 'âlem Şerîf Paşa-yı Dârâ-fer
Şehensâh-ı cihânîñ bir vezîr-i nev-civâmdır (K.60/20)

Çin

Dîvân şiirinde en sık adı geçen ülkelerden biri olan Çin, farklı kavramlarla terkip yapılarak teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Büt, sanem, kafir, nigâr, nakkâş, sûret, tasvir gibi birçok unsur, Çin ile nispet edilerek şiirlerde kullanılmıştır. "Eskiden Çin ülkesinde Türkler ve özellikle Hita, Hutun, Maçın diyarının halkıyla Çiğil güzellerinin de bulunuşu, kelimeye geniş kullanım sahası sağlamıştır. Bu ilişkiden yola çıkılarak sevgilinin misk kokulu saçını anılır. Çünkü misk orada bulunur. Çin kelimesinin *kıvrım, büklüm* anlamı da bu ilişkiyi kuvvetlendirir" (Pala, 2009, s. 113). Es'ad, aşağıda yer alan beyitte Çin'i saç ve koku kavramlarıyla birleştirmiş ve Pala'nın belirttiği gibi Çin'in kıvrım, büklüm anlamına da telmihte bulunmuştur:

Müjgân-ı hayâlim olalı şâne-i kâkül
Müşk-âver-i *Çin* olmada başdan başa gîsü (G.94/5)

Çin, Es'ad'ın şiirlerinde genellikle uzaklık belirtmek için kullanılmıştır. Beyitte Mora valisi Seyid Paşa'yı öven şair, *rüzgâr azmedip yürüdüğü yerin toprağını Çin'e götürse sürme tozu gibi ceylanların gözlerine parlaklık verir* diyerek memduhunu yüceltir:

Götürse hâk-i râhından şabâ 'azm eyleyüp *Çin*'e
Ğubâr-ı sürme-sâziñ fer virürdi çeşm-i ceyrâna (K.55/33)

Deylem

Deylem, İran'ın kuzeyinde Gilan eyaletinin bir bölümünü teşkil eden, Hazar deniziyle Kazvin adlı bölge arasında bulunan dağlık bölge ve bu bölgede yaşayan kavmin adıdır. Saç ve sakalları kıvrıkcık olan halkı ve güzelleri ile meşhurdur. Es'ad aşağıda yer alan beyitlerde *yanak* ve *Deylem* kelimelerini birlikte kullanarak bu kavramları güzellik ile ilişkilendirmiştir:

Göz görmemiş 'izârı gibi hâd-i *Deylem*'i
Deşt eyleyin güneş gibi aqtâr-ı 'âlemi (Müs.96/1-2)

Düşdi gönlüm yine bir dil-ber-i müşgîn-zülfe
Ruḥ-ı gül-rengi leţâfetli hâd-i *Deylem*'den (G.76/2)

Erzurum

Erzurum, Es'ad'ın şiirlerinde kullanım sıklığı en yüksek olan şehir adıdır. *Dvân*'da 36 yerde geçen Erzurum adı, Erzurum'un idarecileri, şairleri vb. adına kaleme alınmış kaside ve gazellerde yer alır. Şiirlerinden tespit edildiği üzere şair, III. Selîm'in fermanıyla Erzurum'a gümrük memuru olarak gönderilmiştir:

Virilsün Es'ad'a gümrük diyü fermân idüp virdiñ
İde zîb-âver-i dest-i emel fermânını bâri (K.22/47)

Erzurum'da bulunmaktan memnun görünmeyen şair, şiirlerinde sıklıkla Erzurum'un soğuşundan dert yanar. Enderunlu Fâzıl'a tazmin olarak kaleme aldığı tahmîste, *Erzurum'un soğuşu beni zatürre etti bu sebeple kasidemin bir iki beytini hicviye şeklinde kaleme aldım* diyen şair, Erzurum'un aman vermeyen soğuşundan şikâyet eder:

Bu kaşîdemde eger var ise de zemmiyye
Erzurûm itdi beni şâhib-i zâtü'r-riyye
O sebebden bir iki beytin idüp hicviyye
Hâk-i pâye ramazâniyye dahî bir kıyye
'Arzî ber-dâşte-i şâ'ir-i sultânîdir (Tah.36/42)

III. Selîm adına kaleme aldığı kasidesinde yine Erzurum'un soğuk havasından şikâyet eden şair, *ne denli her taş duvarı buz parçası olsa da Erzurum'un soğuk havasından bunun dile gelmediğini* söylerken *dil* kelimesini tevriyeli kullanarak bu soğuşun hem gönlüne hem diline iyi gelmediğini ifade eder:

Dile gelmez şovukluk *Erzurûm'* in serd şavrından
Ne deñlü pâre-i yağ olsa da her seng-i dîvârı (K.22/46)

Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa adına kaleme alınan tahmiste, Erzurum'un coğrafi şartları hakkında birçok bilgi veren şair, Erzurum'un sert geçen kış şartlarından dert yanar. Mizah ve istihza yollu *Erzurum'un ay gibi güzel kızları olmasa da bu soğuk havalarda bir eşin şart olduğunu* dile getirir:

Erzurûm' in ne kadar olmasa şühî mehveş
Herkeselâzım olur kızmağa lâ-büd bir eş
Kim lihâfından olur böyle havâda serkeş
Şiddet -i berd-i şitâsı o kadar kim âteş
Dest-i sükkânına bir sübha-i mercânîdir (Tahm.36/17)

Şair, bir nevi kent sosyolojisi yaparak Erzurum'un havasının her ne kadar soğuk olduğundan yakınsa da halkının yumuşak huylu olmasını över ve her memleketin hakkında olduğu gibi Erzurum halkının da hoş olmayan bazı davranışları olduğunu belirtir:

'Unşur-ı beldesi saht ise de halkı leyyin
Memlekettir var ise ba'zı fi'âl-i çirkin
Zemm olunmaz hele pek âb-ı havâsı bu yerin
Hilkatinde belî var cümle 'anâşır lâkin
'Unşur-ı âteş-i yok hikmet-i Rabbânîdir (Tahm.36/18)

Bu beldenin ezelden beri soğuşu ile meşhur olduğunu ifade eden şair, halkın zengin olduğunu fakat zor geçen kış şartlarından şikâyet ettiklerini, soğuk havanın genç-yaşlı herkesin belini büktüğü bu sebeple de güzellerinin selvi boylu olamadığı tasvir eder:

Şiddet-i berd ile bu belde ezelden meşhûr
 Gelür a'şâbına aşhâbının elbette fütür
 Ne kadar şervet ile olsa da hâli ma'mûr
 Zûr-ı sermâ ile pîr ü civâne şanbûr
 Diyemem dil-berine serv-i hırâmanîdir (Tahm.36/20)

Ferhâr

Türkistan'da Hıta ile Kaşgar arasında bulunan bölge, güzelleri, sanatçıları ve ressamlarıyla ünlüdür. "Aynı zamanda Budizm'e ait nakışlar ve tasvirlerle bezeli bir puthâne olan bu yer, dîvân şiirinde sevgili için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır" (Onay, 2009, s. 178). Es'ad aşağıda yer alan beyitlerde geleneğin mevcut kullanımına yakın benzetmeler kurarak *sevgilinin saçının ucunun hayalini*, *Ferhâr puthânelerinde bulunan nakışlara* benzetir:

Ser-i müy-ı hayâle nakş ider taşvîr-i *Ferhâr*'ı
 Ne şüret-bend-i ressâm sihr-i sâz-ı mu'ammâdır (K.56/5)

Beyitte *hayal tasvir eden düşünce kalemini, suretleri nakşeden bir ressama* benzeten şair, düşüncelerinin sevgilinin saçının ucunun hayaline Ferhâr geleneğini resmedecek kadar mahir olduğunu ifade ederek tablo üstüne tablo çizer:

'Aceb ressâmdır nakş-ı şuverde hâme-i fikrim
 Ser-i müy-ı hayâle resm ider âyîn-i *Ferhâr*'ı (K.22/5)

Frengistân

Frenk memleketleri anlamına gelen kelime, Osmanlı döneminde özeldir Fransızlar için kullanılmış, genelde ise Avrupa ülkelerinin tamamına Frengistân denilmiştir. Dîvân şiirinde genellikle put, kâfir, Müslüman olmayan halk, fethedilecek yer gibi anlamlarda kullanılan kavram, özellikle sevgilinin saçlarının siyah olması ve küfre düşürmesi ile Frengistân'a teşbih edilmiştir. Aşağıda yer alan beyitte Frengistân kavramını sevgilinin küfre düşüren siyah saçları anlamında kullanan Es'ad, dîvân şiiri geleneğinin mevcut kullanımını da devam ettirir. *Sevgilinin kâkülünün küfre girmiş Frenk ülkesine düştüğünü* belirten şair, *kavuşmanın ettiği bu kâfirlikten göz utansın* derken aynı zamanda *küfr, kâfir* ve *Frengistân* kelimeleri arasında da tenasüp yapar:

Küfre girmiş bir *Firengistân*'a düşmüş kâkülîñ
 Çeşm vişâliñ itdigi kâfirlige 'âr eylesün (G.80/4)

Gilân

Bugün İran sınırları içinde yer alan bölge, zengin akarsuları ve ormanlarıyla meşhurdur. Bölgenin güney kısmında sahile paralel olarak Elburz sıradağları uzanır. Dîvân şiirinde genellikle uzaklık belirtmek için kullanılan bölge, Es'ad'ın şiirlerinde de aynı anlamda kullanılmıştır. Şair, Mora valisi Seyyid Ahmet Paşa'nın vasıflarını övdüğü kasidede, *her memleketin halkı şüphesiz sana dua ederdi, üstelik senin bu vasıfların Gîlân Şahu'nun kulağına kadar gitmiştir* derken Gilân'ı uzaklık belirtmek maksadıyla kullanır:

Du'â eylerdi her ehl-i vilâyet saña bi-şübhe
 Bu vaşfiñ varsa hattâ böyle gûş-ı şâh-ı *Gîlân*'a (K.55/34)

Gürcistân

Türkiye'nin sınır komşusu olan ülke, Çıldır valisi Mehmed Şerif Paşa'ya yazılan kasidelerde geçer. Paşanın Gürcistân'a vali olarak gönderilmesiyle hem Çıldır'ın hem

Gürcistân'ın mamur hâle geldiğini belirten Es'ad, Gürcistân kavramını asıl anlamıyla kullanır. Paşayı *gül bahçesinin tecelli eden gülüne* benzeterek öven şair, onun *bereketli lütfuyla Gürcistân'a şeref getirdiğini* ifade eder:

Sensin ol gönce-i gülzâr-ı tecellî ki seniñ
Feyz-i luţfiñla şeref gelmede *Gürcistân'a* (K.61/26)

Hayber

Hayber, Medine ve Şam arasında yer alan bir Yahudi yerleşim yeridir. Hayber muharebesi sırasında Hz. Ali olağanüstü kahramanlık göstermiş ve Hayber Kalesi'ni fethetmiştir. Bu olaydan sonra ona *Hayber Fatih*i denilmiş ve genellikle dîvân şiirinde de bu lakapla anılmıştır. *Doğunun ve batının başkomutanı, seçilmiş aslanı* diyerek Hz. Ali'yi öven şair, *tahtın bilinen sultanı, Hayber Kalesi'nin fatihi* diyerek bu hadiseye de telmihte bulunur ve Hayber kavramını asıl anlamıyla kullanır:

Ol sipeh-sâlâr-ı şark u ğarb şîr-i murtażâ
Fâtih-i *Hayber* ğazanfer şâh-ı evreng-i yakîn (N.4/2)

Beyitte Hz. Ali'nin Hayber Kalesi'ni fethetmesine telmihte bulunan şair, kalemini halifenin sürati ve çevikliğiyle meşhur olan atı Döldül'ün yürüyüşüne, manayı da Hayber Kalesi'ne teşbih eder:

Reftâr-ı hâmesi ne 'aceb rakş-ı nazm ider
Hayber-zemîn-i ma'nâya döldül midir nedir (G.30/6)

Hitâ/Hoten

Hoten, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin güneyinde tarihî bir şehir ve bölgedir. Çinlilerin tarih boyunca büyük önem verdiği bu şehir, ipek üretimi, yeşim taşı ve misk kokusuyla dîvân şiirinin konusu olmuştur. "Hoten bölgesinde yetişen bir tür ahu, göbeğinde biriken siyah, donmuş pıhtıyı yılda bir kere düşürür. Nâfe adı verilen hoş kokulu bu pıhtının ahuların Hoten bölgesindeki kokulu çiçekleri yemesiyle oluştuğu düşünülür. Dîvân şiirinde de sevgilinin saçı hem siyahlığı hem kokusu yönüyle bu misk ile terkip yapılır. Hitâ ve hatâ kelimelerinin benzerliği ile de ihâm-ı tenâsüb veya tevriye sanatına imkân oluşturur" (Onay, 2009, s. 48). *Dîvân'*da sıklıkla kullanılan bu kavram, özellikle sevgilinin saçlarının kokusuna teşbih edilmiştir. Aşağıda yer alan beyitlerde Hitâ ve Hoten kavramını genellikle teşbih unsuru yapan şair, bu kavramları *âhû, koku, revâyiñ, lâle bahçesi, zülf* ve *gîsû* gibi kavramlarla birlikte kullanılarak bölgenin sözü edilen niteliklerinden en çok koku kavramına telmihte bulunur:

Râfi'-i zulm ü fiten pâdişeh-i haşm-efgen
Re'yine mülk-i *Hoten* bende-i fermân oldı (K.20/11)

Pür-dâğ ider derûnını mânend-i lâlezâr
Müşk-i *Hitâ* revâyiñ-i nazmım iderse şem (K.58/34)

Rüz u şeb bâğ-ı hayâlimde gezen âhûsın
Zülf ü gîsûları müşk-i *Hoten*'im şâh-ı nebât (G.9/7)

Müşk-i *Hitâ*'yı yâda getürseñ haţâ olur
'Anber-şemîm-i zülf ile pürdür dimâğımız (G.41/4)

Hindistan/Hind

Hindistan, dîvân şiirine birçok özelliğiyle konu olmuştur. Hz. Âdem'in cennetten kovulup Serendib adasına inmesi ve burada iki yüzyıl tövbe ederek döktüğü gözyaşları, burada yetişen baharat ve zengin taş çeşitliliğinin sonucu olarak görülmüştür. Özellikle karabiber, inci, yakut, amber gibi kıymetli taşlar dîvân şiirinde benzetme öğeleri olarak kullanılmıştır. Sevgilinin yüzündeki benler karabibere (fülfül), halkının esmer olması sebebiyle sevgilinin saçları da Hintliye benzetilmiştir.

Şair, istifham yoluyla *sevgilinin bembeyaz, kafur kokulu boynundaki benin, karabiber tanesi mi saf anber kokusu mu yoksa Hint malının bekçisi mi olduğunu* sorar:

Gerden-i kâfûra konmuş habbe-i fülful midir
Pâsbân-ı mâl-i Hindû 'anber-i sârâ mıdır (G.42/9)

Aşağıda yer alan beyitte yine istifham yoluyla *gül yüzlü sevgilinin yüzüne süs verenin Hint beni mi yoksa gözbebeğinin yansıması mı olduğunu* soran şair, Hindû, ben ve gözbebeği arasında tenasüp meydana getirir:

Hâl-i Hindû mı yâ 'aks-i merdüm-i çeşmim midir
Söyle kırbân oldığım zînet viren gül-rüyına (G.99/2)

Hindistan'ı, Sind eyaleti ile terkip yapan şair, memduhun adaletinin namının oralara kadar gittiğini belirtirken burayı uzak ülke anlamında kullanır:

Feyz-i Hâk bir fervedir düş-ı 'inâyet boşîna
Şıyt-ı hükmiñ cilvegerdi Sind-i Hindistân'da (K.37/9)

İsfahân

İran'ın en büyük şehirlerinden biri olan İsfahân, Safevî devletine başkentlik yapmış zengin bir yerleşim yeridir. Kaliteli sürmeleriyle meşhur olan bölge, dîvân şiirinde de bu özelliğiyle yer almıştır. Maşuklarının yürüdüğü yolun toprağını/tozunu İsfahân sürmesine teşbih eden âşıklar, bu toprağı/tozu sürme gibi gözlerine çekmişlerdir. Geleneğin mevcut kullanımına paralel bir kullanımla İsfahân kavramını teşbih unsuru olarak kullanan Es'ad, İsfahân'ı *kühl, tutîyâ* gibi kavramlarla terkip yaparak şehrin sürmesine dikkat çeker. Erzurum valisi Yusuf Ziya Paşa'ya yazdığı şiirde, *cömert lütfunu zengin ve fakir herkese sunduğunu* belirten şair, *ayağını bastığı toprak İsfahân sürmesi kadar kıymetlidir* diyerek onu över ve *kühl* kavramının *göz ilacı* anlamına da telmihte bulunarak memduhunu ulvîleştirir:

'Âlem-i bây u gedâya kerem-i luţfiñdan
Hâk-i pây-ı deri bir kühl-i Şîfahân'dır (Tah.36/35)

Aşağıda yer alan ilk beyitte *tabiatından çıkardığı cevherleri (sözleri) İsfahân memleketinin hazinelerine benzeten* şair, ikinci beyitte *sevgilinin geçtiği yolun toprağının göze cila olduğunu* bu sebeple *İsfahân sürmesinin onu kıskandığını* ifade eder:

Ne gevherler çıkardım saña deryâ-yı tabî'atdan
Ki her bir dânesi bir genc-i mülk-i İşfahân'dır (K.60/54)

Hâk-i pây-ı reh-güzârı dîde-i fahre cilâ
İşfahân-ı tütîyâ reşk itmesün de n'eylesün (G.75/11)

İstanbul

İslâmbol, Dersaadet, Konstantiniyye, Konstantin vb. adlarla anılan İstanbul, Osmanlı Devleti'ne asırlar boyu başkentlik yapmıştır. Dîvân şiirinde ilim ve ticaret merkezi olma gibi özelliklerinin yanı sıra mekânları, eşsiz tarihî yapıları ve güzelleri ile de yansıyan şehir, şiirlerin anlam dünyasını süslemiştir. Es'ad, vezin gereği *Sitanbul* olarak kullandığı şehre genellikle padişah, vezir veya paşalara yazdığı kasidelerinde gerçek anlamıyla yer vermiş, onların makama gelmesiyle İstanbul'un matem havasından çıkıp rahat bulduğunu ifade etmiştir:

Gelmeyeydiñ dağı bu şadr-ı bülend-iqbâle
Dıyık-ı 'ayş ile *Sitanbul*'da qalurdı mâtem (K.44/22)

Zamânında *Sitanbul* halkı râhat buldı oldıqca
Olaldan mesned-i 'ulyâya bu haşletle zîb-âver (K.50/10)

Bazen de şair mevcut görevine son verilip başka bir şehre sürgün edildiğinde, memduhundan İstanbul'a geri dönmeyi talep etmiş, İstanbul halkının ne hâlde olduğunu merak etmiştir:

Gönder beni be-ğakq-ı şehensâh-ı enbiyâ
Zîrâ ki bilmem ehl-i *Sitanbul* ne demdedir (Terk.57/2)

Kâfiristân

Dîvân şiirinde halkı Müslüman olmayan ülkeler için kullanılan bu kavram, mahbubun yaptığı eziyetler karşılığında benzetme unsuru olarak da kullanılmıştır. Kâfiristan (kâfir ülkesi) bütün Hristiyan ülkeleri yerine kullanılabildiği gibi, Hindistan'ın kuzey batısındaki bir bölgeye denir. Kâfir kelimesinin kara renk ile alâkası vardır. Bu yüzden esmer Hintliler ile sevgilinin saç, beni vs. unsurlar kâfirlikle suçlanır. Bazan sevgili âşığa ettiklerinden dolayı da kâfir olarak nitelendirilir. Bunda merhametsizlik, Müslümanlara musallat oluş, insanın imanını gidermesi, âşığı aşk şehidi etmesi, hileleri, zünnâr, saçları vs. hususiyetlerin rolü vardır. "Kâfir sıfatı sevgili için kullanıldığında kelimenin takdir edici, övücü anlamı ile tevriye yapılabilir. Bir kâfire ait olan bütün sıfatlar sevgilide bulunabilir. Bazan sevgilinin güzelliği Mushaf; mahallesi de cennet veya Kâbe olarak düşünülür. Bu durum da kâfirlik rakibin özelliği olur. Çünkü kâfir Kur'an'ı elleyemez, cennete ve Kâbe'ye giremez" (Pala, 2009, s. 261). Es'ad'ın bir şiirinde yer verdiği *Kâfiristân*, küfre düşmüş memleket anlamında kullanılmıştır. Mahbubun saçının ve gözlerinin renginin çıkardığı kâfirliğe, baştan başa *Kâfiristân* ve *Frenk ülkeleri imrenir* diyen şair, *kâfir* ve *Kâfiristân* kelimeleri arasında da tenasüp yapar:

Reng-i zülf ü çeşmiñ izhâr itdigi kâfirliğe
Ser-be-ser mülk-i Fireng ü *Kâfiristân* imrenür (G.26/6)

Kerbelâ

Bağdat'ın güneybatısında bulunan Kerbelâ, Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ve türbesinin bulunduğu yerdir. Kerbelâ vakası için *Maktel-i Hüseyin* türünde birçok eser kaleme alınmıştır. Dîvân şiirinde Kerbelâ şehit kanıyla sulanmış kutsal topraklar ve şehadet olarak yer alır. Aynı zamanda *susuzluk* ve *gözyaşı* gibi kavramlarla kullanılarak da Hz. Hüseyin'in susuz bırakılma hadisesine telmih yapılır. Es'ad, Kerbelâ kavramını dîvân şiirinde yer alan özellikleriyle kullanır. Aşağıda yer alan beyitte gözlerini çok şehit vermiş aşk çölünde iki su kabına, gözyaşlarını da Kerbelâ kaynağının ırmağında su dağıtan sakalara teşbih yaparak kullanan şair, Hz. Hüseyin'in susuz bırakılma hadisesine telmihte bulunur:

İki meşk oldu çeşmim deşt-i 'aşkında şehîdâne
Sirişkim cüy-ı 'ayn-ı Kerbelâ saşâlarındandır (G.16/5)

Kerbelâ kavramı çoğu zaman da *matem*, *yas*, *keder* gibi kavramlarla birlikte kullanılmıştır. *Hakikat çölünde aşk Kerbelâ'sının şehitleri olan, yas gününde elbet yâre kavuşmanın zevkinin bulur* diyen şair, Kerbelâ hadisesine telmihte bulunur:

Şehîd-i Kerbelâ-yı 'aşk olan hāmūn-ı hikmetde
Bulur zevk-i vişal-i yâri elbet rüz-ı mâtemde (G.105/4)

Keşmîr

Keşmîr Hindistân, Pakistân ve Çin sınırında, Himalayaların eteğinde yer alan dağlık bir bölgedir. Arapça kaynaklarda Keşmir veya Kaşmîr olarak geçen bu kavram dîvân şiirine genellikle güzelleri, gülü, kaşmîr denilen kıymetli yün ve şalı ile konu olmuştur. Şiirlerde Keşmîr kavramını sözü edilen anlamlarıyla teşbih unsuru olarak kullanan şair, *ey gönül, her şeyi bir sanat eseri olarak yaratan Allah'ın yarattıklarına baştan ayağı hikmet gözüyle bak (çünkü) Keşmir'de ibret şalı dokunmaz* der ve aynı zamanda *târ u pûd, şâl, nesîc* ve *Keşmîr* kavramlarını da aynı anlam dairesi içinde kullanarak tenasüp yapar:

'Ayn-ı hikmetle nazar kııl târ u pûd-ı Şâni'a
Şâl-ı 'ibret nesîc olmaz ey gönül *Keşmîr*'de (G.95/4)

Magosa

1571-1878 yılları arasında Osmanlı hâkimiyeti altında olan Magosa, stratejik konumuyla döneminde ticaret limanı ve askerî amaçlarla kullanılmıştır. Kıbrıs'ın en önemli liman şehri olmasının yanı sıra şehrin çevresindeki surlar ve kale de hapisane olarak kullanılmıştır. 1812-14 yılları arasında asılsız sözler söylediği iddiasıyla Kıbrıs'ta kalebent edilen Es'ad, Magosa başlıklı beş şiir kaleme almış ve bu şiirlerine *Magosa Goftem* şeklinde başlık vermiştir (DABOA: C.DRB. 46-2294). Şairin bu başlık adı altında kaleme aldığı şiirleri genellikle tevbe-nâme, nasihat-nâme tarzında olup hikemî ve tasavvufî içeriktedir:

Kal'a-i hıfza emîn oldum recâ bilmem nedir
Bâb-ı Hağ'dan gayrıya ben ilticâ bilmem nedir (G.36/1)

Dünyâya niçün geldiğini bilmese âdem
Hayf aña geçen 'ömrine iz'anına hep yuf (G.47/3)

Mısır

Mısır, dîvân şiirinde en çok anılan ülkelerdendir. Özellikle Hz. Yûsuf ile Züleyhâ'nın hikâyesi konu edilerek teşbih unsuru olarak kullanılır. Aynı zamanda Hz. Yusûf'un güzelliği, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, kanlı gömleğinin Hz. Yakûb'un gözlerini açması, Mısır'da zindana atılması ve rüya tabirleri, Mısır'a sultan olması, vatan hasreti çekmesi gibi hadiselerle de Mısır arasında sürekli bir bağ kurularak teşbihler yapılmıştır.

Şiirlerinde Mısır'ı sözü edilen anlamlarıyla kullanan Es'ad, sürgün sebebiyle başka yerlere gönderilmesini Hz. Yûsuf'un vatanından ayrılıp Mısır'da zindana atılmasına benzetir ve onunla arasında ünsiyet kurar. Beyitte, *ben de Yûsuf gibi vatanımı ve kardeşlerimi terk ettim* diyen şair, Hz. Yûsuf'un kardeşlerinden ve vatanından ayrılmasına telmihte bulunur:

Yūsufāsā eyledim ihvān ile terk-i vaṭan
Soñra bildim Mısr-ı ünsiyetde ihvān ol degil (G.60/6)

Beyitte yer alan *Mısır* kavramı keder ve endişe ülkesi olarak yorumlanabilir. *Keder ülkesinde Züleyhâ'ya kavuşmanın yolunu buldum* diyen şair, *zincire vurulmuş esirim* diyerek Hz. Yūsuf'un zindana atılmasına telmihte bulunur ve kendisinin onunla aynı kaderi yaşadığını ifade eder:

Züleyhâ-yı vişâle Mısr-ı endişemde yol buldum
Esîr-i bend-i zindân eyleyen cānāneyi n'eylem (G.73/3)

Mora

Stratejik konumundan dolayı birçok kez işgal edilen Yunanistan'ın güneyindeki tarihî yarımada, 1540-1828 yılları arasında Osmanlı hâkimiyeti altında olmuştur. Şiirlerinden hareketle 1787-89 yılları arasında Mora'da bulunduğu bilinen Es'ad, burada kaldığı süre boyunca yedi şiir kaleme almıştır. Sözü edilen şiirler ve belgelerde yer alan bilgiler değerlendirildiğinde şairin Mora'ya muhallelât memuru¹ olarak gönderildiği anlaşılmaktadır. Mora valilerinden Sâmi Ebûbekir Paşa'ya biri bahâriyye olmak üzere iki kaside kaleme alan şair, Mora valilerinden Seyyid Ahmed Paşa adına da bir kaside ve bir terkîb-i bend kaleme almıştır.

Yunanistan'a bağlı Mora yarımadasında muhallelât göreviyle bulunan şair, Mora başlıklı birçok şiir kaleme alır ve burayı gerçek anlamıyla kullanır. Mora'nın güzellerini tasvir ettiği gazellerinde onları şuh ve edalı olarak nitelendiren şair, başka diyarlarda onlar kadar güzelini görmediğini, bu güzellik karşısında büyülediğini ve aklının başından gittiğini ifade eder:

Aklım aldı raş iderken bir civân kâfir kıızı
Fikrimi târâca virdi bir zamân kâfir kıızı (G.122/1)

Her ne kadar Moralı güzellerden övgüyle bahsetse de Mora'da bulunmaktan memnun olmadığı anlaşılan şair, bunu sıklıkla şiirlerinde dile getirir. Aşağıda yer alan ilk beyitte *vatanından uzun zamandır ayrı olduğunu, bu sebeple hasret ateşinden canının kebaba döndüğünü* söyleyen şair, ikinci beyitte de burada bulunmaktan şikâyet eder ve *bu hapis ile inleyen gönlünün elemde olduğunu* ifade eder:

Vaṭandan ḥaylî eyyâm oldı ayrıldı dil-i zârım
Döne cānım revâ mı âteş-i ḥasretle püryâna (K.55/36)

Raḥm eyle dest-i luṭf ile aç pây-ı 'azmimi
Zîrâ bu ḥabs ile dil-i zârım elemdedir (Terk.57/2:5-6)

Genellikle hikemî ve tasavvufî muhtevada olan *Dîvân'* da müstehcen içerikli üç şiir yer alır. Bunlardan ikisi Mora'nın Hristiyan güzellerine yazılmış gazellerdir. Şair, bu tarzda yazdığı şiirlerinde dili daha sade kullanır ve coğrafyanın insan tabiatı üzerindeki etkilerine de değinir. Moralı güzelleri tarif ederken böyle can alıcı, hilebaz güzelleri daha önce hiçbir yerde görmediğini dile getiren şair, beyitte sevgiliye seslenerek *hangi meclisin kadehi, kimin sevgilisi olduğunu* sorar:

Kaṅğı bezmiñ cāmısın âyâ kimiñ cānānısın
Söyle ḳurbân oldıgım rûḥ-ı revân kâfir kıızı (G.122/6)

¹ Geride mirasına sahip çıkacak kimse bırakmadan ölen kişilerin mallarını kaydetmek, paraya çevirmek gibi işlerle görevli memur (kassâm). Özcan, Tahsin (2020). Muhallefat. TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 30, s. 405). Ankara: TDV Yayınları.

Mora'nın Tripoliçe şehrinde imar edilen bir mahkeme köşkünün yapılışına 1788-89 tarihini düşüren şairin, *gönlü cezbeden bir köşk, hayat gibi bir yer* ifadelerinden burayı beğendiği anlaşılmaktadır. Şair, mahkemenin yüksek bir dereceye layık olduğunu, bu sebeple burayı saygıdeğer İshak Efendi'nin inşa ettirdiğini söyleyerek memduhunu yüceltir:

Bu cāy-ı mesned-i aḥkâma lâyıḳ olduḡın bildi
Anıñçün Ḥazret-i İshâḳ Efendi eyledi inşâ
İki âvîze ṭâḳdım dil-ber-i târiḥe söylendim
Zihî ḳaşr-ı dil-ārâ oldı bu cāy-ı ḥayâtāsâ (Tar.89/6,10)

Nahşeb

Nahşeb, günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde yer alan ve Karaşi olarak adlandırılan şehrin eski adıdır. Neseḫ diye de anılan bu şehir, İslâm dünyasından tanınmış birçok âlime ev sahipliḡi yapmıştır. "Dîvân şiirinde kullanımını ise İbn Muknî adlı Horasanlı bir hâkim bu şehirdeki bir kuyudan sihirle bir ay çıkarır ve gece ay battıktan sonra bu sun'î ay dört fersahlık mesafeyi aydınlatmış" (Pala, 2009, s. 114). *Mâh-ı nahşeb*, *mâh-ı sıyâm* ve *câh-ı nahşeb* olarak da adlandırılan bu kavram, Es'ad'ın şiirlerinde iki yerde *câh-ı nahşeb* şeklinde teşbih unsuru olarak yer alır. Beyitte, *sihir yaratan kaleminin divitini Nahşeb kuyusuna benzeten şair*, kaleminden çıkan sihirli sözlerinin etrafı ay gibi aydınlattığını ima eder:

Devâtım *Câh-ı Nahşeb* ḥâme-i siḫr-âferinimden
Zuhûrât-ı şuver itdikce şevḳim ḥikmet-efzâdır (K.56/9)

Necf

Necf, bugün Irak sınırları içerisinde yer alan, Şiiiler tarafından kutsal addedilen bölgenin adıdır. Hz. Ali'nin şehit edildiḡi ve türbesinin bulunduğu bu yer, dîvân şiirinde Hz. Ali ile anılır. Necf kavramını sözü edilen anlamıyla kullanan şair, *kimsesizim ey iki kıtanın şahı, bana Necf şahı Hz. Ali'nin hatırına yardımcı ol* diyerek memduhundan inayet diler:

Bî-kesem bî-kesem ey şâh-ı cihân-ı berreyn
Baña feryâd-res ol şâh-ı *Necf* Ḥaydar için (Terc.30/4:3-4)

III. Selîm tarafından kendisine verilen Kapıcıbaşılık ünvanına teşekkür maksadıyla kaleme aldığı kasidesinde padişahı Necf Şahı'na benzeten şair, dünyaya övünç kaynaḡı olarak geldiḡini söyleyerek onu yüceltir:

Nâme-fermâ-yı selef ülkede şâh-ı *Necf*
Mâye-i faḫr-ı ḥalef dehre Selîm Ḥân oldı (K.20/13)

Ok Meydânı

"Osmanlı zamanında kemankeşlik/kabza icazeti almak için 600 ve 800 arası ok atıp hedefi tutturmak gerekmektedir. Bu merasim birçok şahidin olduḡu bir meydanda gerçekleştirilir. Bu merasim için mekân olarak Ok Meydanı kullanılırdı. İcazet alacak kişi/kişiler şahitlerle birlikte Ok Meydanı'na çıkar, orada attıḡı oklarla rûsuh ve meleke sahibi olduğunu ispat ederdi" (Pakalın, 1993, s. 117). *Dîvânda* bir yerde geçen Ok Meydanı'nı sözü edilen anlamıyla kullanan şair, III. Selîm adına kaleme aldığı kasidede *onun kutsal okçu yüzüḡüyle attıḡı oklar karşında baştan başa Ok Meydanı dar gelir* diyerek padişahı metheder:

Āferīn şaş-tı hümâyūnīna kim atdıkdā
Teng olur tīrine başdan başa *Oķ Meydān*'ı (K.19/21)

Rûm

Eskiden Roma ve Bizans İmparatorluğu için kullanılan bu kavram, Anadolu'yu da kapsadığından Anadolu için de kullanılmış, halkına da Rûmî denilmiştir. "Klasik şiirde Diyâr-ı Rûm, beyazlık, parlaklık, gündüz, ay (devr-i kamer), güzellik, güzellerin bolluğu, eğlence, şarâb, harâmîler, esirler, tâcirler ve kâfirlerin çok olması gibi daha birçok unsurla ele alınmıştır" (Yeniterzi, 2010, s. 324). Es'ad, şiirlerinde *Rûm* kelimesini memleket bağlamında kullanmıştır. İlk beyitte Rumeli valisi Hakkı Mehmed Paşa'yı öven şair, *Allah'a hamdolsun ki onun gelişiyle Rûm ili yolu açıldı, yaşlı olan Rûm ili gençleşti* derken ikinci beyitte Rûm kavramını uzaklık belirtmek amacıyla kullanmıştır:

Rûm ili râhı açıldı hele Lillâhi'l-ḥamd
Pîr olan *Rûm* ili ol şevķ ile oldı bernâ (K.54/16)

Ol rûtbe-tîz-i seyr-i ḥayâlim ki az gelür
Şeb-dîz-i fikre *Rûm* u Yemen ülke-i 'Acem (K.58/31)

Şirvân

Bugün Azerbaycan sınırları içinde yer alan Şirvân, geçmişte ipek ve yün dokuma üretimiyle revaçta olan tarihî bir şehirdir. Es'ad, Çıldır valisi Mehmed Şerif Paşa'ya yazdığı kasidede ondan övgüyle bahseder. *Yanmış memleketleri cömertlik ve ihsan suyuyla kandırıp Şirvân'a, Şamah'a ve Kârûn'un yürüyen hazinesine döndürmesini* dileyen şair, Şirvân ve Şirvân'ın merkezi Şamah'ın zenginliğine telmihte bulunur:

Āb-ı luṭf-ı keremiñ memleket-i maḥrûķı
Döndür genc-i Revân u Şamah u *Şirvân*'a (K.61/27)

Trabzon

Es'ad 1789-99 yılları arasında, tam tarihi tespit edilemeyen bir zaman diliminde Trabzon'da bulunmuştur. Çalkantılı bir yaşam süren ve birçok kez mevcut görevinden azledilen şairin burada hangi maksatla bulunduğu kesin olarak tespit edilememiştir. Şiirlerinde ve belgelerde yer alan bilgilerden hareketle Gümüşhane Eminliği yaptığı bir esnada burada bulunmuş olması muhtemeldir. Trabzon'da söylediği *Ġazel der-Trabzon Goftem* başlıklı gazelinde Trabzon'un bir ticaret limanı şehri olduğu bilgisini veren şair, arka planda dîvân şiirinin sosyo-ekonomik yanına da değinir:

Giry-e-i deryâ-ḥurûşı cevri ile olmuş ḥarâb
Şehr-bendergâh-ı nişfetde bedestân ol degil (G.60/3)

Tûrân

Tûrân, önceleri İranlıların İran'ın kuzeydoğusuna verdikleri isimken sonrasında Türklerin ve akraba milletlerin tarihî anavatanı anlamında siyasî ve kültürel bir kavrama dönüşmüştür. Es'ad, Erzurum valisi Yûsuf Ziyâ Paşa'ya yazdığı kasidede *İranlılar yıldırım gibi atılan askerlerini iştince, Tûrân'ın çoşkulu kıvılcımlarının söndüğünü* ifade eder:

'Asker-i şâ'ika-endâzîni a'câm işidüp
Muntafî oldı şerâr-ı galeyân-ı *Tûrân* (K.33/7)

Beyitte sadrazam Ra'ûf Paşa'yı öven şair, *şan ve şöhreti Tûrân memleketlerine kadar ulaşmıştır* derken Tûrân'ı uzaklık belirtmek maksadıyla kullanmıştır:

Görmedi zâtın gibi çeşm-i zamâne kâr-dân
Nâm u şânın söylenür tâ hıttâ-i Tûrân' da (K.37/13)

Ummân

Dîvân şiirinde Ummân çeşitli özellikleriyle anılır. Okyanus anlamına gelen Ummân, *Bahr-i Ummân* olarak terkip yapıldığında Hint Okyanusu anlamına gelir. Bu anlamda kullanıldığında, değerli inciler çıkarılması, suyunun acı ve tatlı olması gibi özellikleriyle şiire konu olur. Şiirlerinde Ummân kavramına sözü edilen anlamlarıyla yer veren şair, Ummân'ı genellikle cevher ve inci gibi kavramlarla bir arada kullanır. Aşağıda yer alan beyitte, nice cevher değerindeki inci tanesinin ummânda mahzun olduğunu dile getiren şair, kendi kıymetinin anlaşılmadığını da ima eder:

Saňa tevfiķiñ vedî'a eylemiş Rabbü'l-enâm
Dürr şadef gevher nice mahzûn ise 'ummânda (K.37/12)

Ağzından coşkuyla çıkan cevher değerindeki sözlerin her birine Bahr-ı Ummân (Hint Okyanusu) imrenir diyen şair, Hint Okyanusu ve cevher arasında bir bağ kurar:

Ki çıktı cüşişinden ol güherler kim leb-i nuţka
Olur tâ her biri bir ğıbta-fermâ baħr-ı 'ummâna (K.55/2)

Yanya

1430-1913 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında olan Yunanistan'ın dağlık bölgesinde yer alan Yanya, günümüzde Loannina denilen siyasal, ekonomik ve kültürel bir merkezin adıdır. "1787-1821 yılları arasında idaresini Tepedelenli Ali Paşa'nın aldığı Yanya, onun girişimleriyle mamur hâle gelmiştir. Ali Paşa, merkezî otoriteye bağlı olmadan baskıcı politikasıyla Yanya'da uzun yıllar varlığını korumuştur" (Kiel, 2013, s. 317). Es'ad 1811-1813 yıllarında Yanya'da memurluk yapmış ve burada kaleme aldığı dört şiirden üçünü Tepedelenli Ali Paşa'ya ithafen yazmıştır.

Şair, Yanya valisi Ali Paşa ile aralarındaki ünsiyeti anlatmak için *ruhlarının ezelden dostluk ile yaratıldığını* ancak *Yanya'da bir araya gelme imkânı bulduklarını* dile getirir:

Çünkü ervâhımıza virmiş ezel tâb-ı vifâķ
Hıttâ-i Yanya'ya cem' olmamıza itdi maħal (K.67/17)

Aşağıda yer alan birinci beyit II. Mahmûd'un oğlu sultan Murâd'ın velâdetine düşürülmüş bir tarih kıt'asıdır. *On aydır Yanya'da dünyanın derdini çekerken şehzadenin müjdesiyle üzüntüme ara verdim* diyen şair, ikinci beyitte yine, *Padişahım Yanya'da bir yıldır memurum, emrini yerine getirmek için sayende birliğe geldim* diyerek burada olmaktan hoşnut olmadığını, vatan hasreti çektiğini ifade eder:

Ben de on aydır çekerken hüzn-i dehri Yanya'da
Müjde-i şehzâde geldikde ğama virdim küşâd (Tar.70/6)

Pâdişâhım bir yıl oldu Yanya'ya me'mûr idim
Emrini infâz ile sâyeñde olmuşdım vaħîd (Tar.72/8)

Şiirlerinden edinilen bilgilere göre Yanya'da memur olarak bulunan şair, buranın birçok özelliği hakkında da bilgi verir. Hâmîsi olan Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa ile aralarında bir ünsiyet olduğu anlaşılan şair, birçok şiirinde ondan övgüyle bahseder, Yanya'yı nasıl mâmur hâle getirdiğini anlatır. Paşanın müslüman şehirlerin kalbi olduğunu söyleyen şair, onun Yanya'nın etrafını kaleler ve hisarlar ile çevreleyip

mimarisine hizmet ettiğini, ayrıca Meçova dağında yaptırdığı kaldırımların sağlamlığına da şahitlik ettiğini ifade eder:

Şimdi oldur kuvvet-i kalb-i bilād-ı müslimîn
 Feyz-i nuşret cebhe-i pertev-nümāsında mübîn
 Bezv ihsân eylemek sermâyedir iqbâline
 Şarqdan ta ğarba dek âşâr-ı vaşfı müstebîn
 Bunca âşârının ez-cümle bir on sâ'at yere
 Meçova tağında yapmış kaldırım gördüm metin
 Yānya mülkiñde nihâyet yok binâ-yı hayırına
 Kal'alar palangalar etrâf-ı kuşrında hemîn
 Pâdişâh-ı dîn-i İslâma bu rütbe hizmeti
 Cümlesi meşhûdum oldu Hâk bilür 'ayne'l-yağîn
 Hâbbezâ bu tîli'-i baht-ı bülend-i Hüsrev'i
 Ey olan feyz-i rubûbiyyetle her-dem kām-bîn (Terc.64/2)

Yemen

Arabistan yarımadasının güneybatısında bulunan Yemen, dîvân şiirinde genellikle burada çıkarılan ve çok değerli bir taş olan *akik taşı* ile anılır. Akik taşı parlaklığına nispetle Süheyl yıldızına benzetildiğinden genellikle bununla birlikte anılır. Es'ad, şiirlerinde Osmanlı coğrafyası dışında kalan ülkeleri genellikle uzaklık belirtmek için kullanır. Şair, *hayallerim o kadar hızlıdır ki Rûm, Yemen ve İran benim Şebdiz kadar hızlı koşan fikirlerime yetersiz kalır* diyerek kendinin metheder ve şöhretinin ülke sınırlarını aştığını ifade eder:

Ol rütbe-tiz-i seyr-i hayâlim ki az gelür
 Şeb-dîz-i fikre Rûm u Yemen ülke-i 'Acem (K.58/31)

Zengibâr

"Siyahiler memleketi, Sudan ülkesi. Divân şiirinin coğrafyası içinde Rûm (Anadolu) ile tezat sanatı içinde verilir" (Pala, 2009, s. 505). Zengibâr, *Es'ad Dîvânı'*nda iki yerde geçer. Şair, Taif doğumlu olan Hz. Osman'a yazdığı na'tta onu Zengibâr ülkesinin hükümdarı olarak addeder:

Ehl-i dînin devleti şâhib-şerî'at kuvveti
 Pâdişâhlar 'izzeti fermân-revâ-yı Zengibâr (N.13/8)

III. Selim'i övdüğü beyitte, *Sudân ülkesine sözü geçen hükümdar sensin, rüzgâr (senin) kapının toprağını Isfahân sürmesi yaptı* diyerek geleneğin mevcut kullanıma paralel bir üslup kullanan şair, padişahın hükmünün Sudân'a kadar gittiğini ifade eder ve buranın uzak ülke özelliğine telmihte bulunur:

Sensin hidiv-i nâmdâr fermân-revâ-yı Zengibâr
 Hâk-i deriñdir rüzigâr kühl-i Şifâhân eyledi (K.23/21)

Dağlar ve Nehirler

Dîvân şiirinde dağlar ve nehirler gerçek anlamlarının yanı sıra teşbih unsuru olarak da sıklıkla kullanılan kavramlardır. Nehirler genellikle âşığın gözyaşlarına veya memduhun cömertliğine teşbih edilirken dağlar güç, ihtişam ya da ulaşılmazlığı sembolize etmiştir. Es'ad, Kaf dağı, Tûr-ı Sinâ, Ceyhûn gibi dîvân şiirinde teşbih unsuru olarak kullanılan dağ ve nehirleri geleneğin mevcut çerçevesinden değerlendirip şiirlerine yansıtırken gezip gördüğü memleketlerdeki bu yerleri gerçek anlamlarıyla kullanmıştır.

Kaf Dağı

Yeryüzünü çevrelediğine ve aşılmasının imkânsız olduğuna inanılan efsânevi dağ, Zümrüd-i Ankâ'nın mekânı olarak şiirlerde yer alırken aynı zamanda kanâat ve istiğnâ kavramlarını da sembolize eder. Tasavvufta ise mürşid-i kâmilin vücûdu olarak sembolize edilen bu dağ, *Es'ad Dîvânı*'nda bir defa geçer. Dîvân şiirinde sıklıkla metafor olarak kullanılan kavram, Es'ad tarafından da aynı bağlamda kullanılmıştır. *Kaf dağına baştan başa gezdiğim günlerde gökyüzü kubbesinde Ankâ'nın namı yoktu* diyen şair, yaratılan ilk ruhun Hz. Muhammed'in ruhu olduğuna da telmihte bulunur:

Küh-ı *Ḳāf* ser-te-ser geşt itdigim eyyâmda
Ṭârem-i evc-i felekde nâm-ı 'Ankâ yoğidi (N.8/7)

Maçova/Meçova

Meçova Osmanlı döneminde Yunanistan'da Yanya sancağına bağlı bir kaza ve dağın adıdır. *Dîvân*'da bir yerde geçen Meçova dağı, Es'ad'ın Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın hasletlerini ve icraatlarını övdüğü beyitte gerçek anlamıyla kullanılır. Paşanın Meçova dağında yaptırdığı kaldırımları gören şair, bu kaldırımların sağlamlığına şahit olduğunu dile getirir:

Bunca âşârının ez-cümle bir on sâ'at yere
Meçova tağında yapmış kaldırım gördüm metin (Terc.64/2:5-6)

Tûr-ı Sinâ

Hz. Mûsâ'ya Tevrat'ın verildiği yer olan Tûr dağı, Kur'an-ı Kerim'de iki yerde *Tûrisînâ* ve *Tûrisînûn* şeklinde geçer. Dağ anlamında kullanılan kelime, Beytu'l-mukaddes dağı olarak da adlandırılmıştır. Hz. Mûsâ ve kavminden 70 kişiyle birlikte Medyen yakınlarındaki bu yere gelmiş, bir ay oruç tuttuktan sonra Allah ile konuşmak istemiştir. Yanındakiler de Allah'ın sesini işitip delil olarak İsrailoğullarına iletme istemişlerdir. Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istemesi üzerine Allah bu dağa tecellî etmiş ve dağ paramparça olmuştur. Hz. Mûsâ ayıldıktan sonra tövbe etmiş ve af dilemiştir (Pala, 2009, s. 138). Tûr-ı Sinâ adı *Dîvân*'da bir defa gerçek anlamıyla geçer. Hz. Sultân-ı Enbiyâ adına kaleme aldığı na'tta *Tûr-ı Sinâ'yı ona aşkın tecellî yeri yaptı* diyerek gerçek anlamıyla kullanan şair, aynı zamanda Necm sûresi 53. âyetten iktibasla mahbup ile aralarındaki *yakınlığın iki yay ucu kadar ya da daha az kaldığını* ifade eder:

Tûr-ı Sinâ'yı tecellîzâr-ı 'aşk itdi aña
Ḳâbe kavseyni bu maḥbûbîñ geçüp ḳurbiyyeti (N.6/19)

Ceyhûn

Ceyhûn veya Amuderya olarak anılan Sovyet Orta Asya'sında Pamir ve Hindukuş dağlarının birleştiği yerde 4950 m yüksekliğinden akan Orta Asya'nın en büyük iki nehrinden biridir. Debisinin hızıyla dîvân edebiyatında genellikle âşığın gözyaşlarını teşbih için kullanılmıştır. Es'ad, *yetiş! gönül gözü beklemekten Ceyhûn'a döndü, bugünün sözünü yarına koyma merhamet et dediği* beyitte, gönül gözünden akan gözyaşlarını Ceyhûn'a teşbih eder:

İntizârından meded *Ceyhûn'a* döndi çeşm-i dil
Merḥamet kııl va'de-i imrûzı koyma yarına (G.203/3)

Sonuç

Mehmed Es'ad Ağa Dîvânı'nda geçen yer adları genellikle şairin görevi ya da azledilmesi dolayısıyla bulunduğu yerleri kapsamaktadır. Şairin bulunduğu mekânlara duyarsız kalmayıp buraların coğrafi, kültürel ve sosyo-politik gibi öğelerini şiirlerine aksettirmesi onun gözlem istidadı yüksek bir şair olduğunun göstergesidir. Erzurum, Es'ad'ın şiirlerinde kullanım sıklığı en fazla olan şehir adıdır. Erzurum gümrükçüsü olarak Erzurum'da uzun yıllar görev yapan şair, buranın soğuk havasından şikâyet ederken sosyo-ekonomik çıkarımlar da yapmaktan geri kalmaz. Es'ad'ın hayatında önemli bir yer teşkil eden diğer yerler ise Mora, Magosa ve Yanya'dır. Magosa ve Mora'da sürgünde olduğu bilinen şairin Moralı Hristiyan güzelleri tasvir ederken mahallî bir üslup kullanması, onun bulunduğu yerin ve bağlamın atmosferine bürünüp şekillendiği izlemini uyandırır. Görevi dolayısıyla iki yıla yakın Yanya'da kalan şair, her ne kadar burada bulunmaktan hoşnut olmasa da Yanya'nın kültürel ve mimari yapısı hakkında bilgiler verir. Es'ad'ın, Aden, Bedehşân, Ferhâr, Isfahân, Kerbelâ, Zengibâr gibi dîvân şiirinde sıklıkla metafor olarak kullanılan yer adlarını aynı bağlamda kullanması, onun geleneğin mevcut kullanımını da takip ettiğini gösterir. Aynı zamanda 19. yüzyıla gelindiğinde yer ve mekân algısının değişmesiyle bu yerlerin şiirlerde metafor veya imge olarak değil gerçek hüviyetiyle yer alması, Es'ad'ın da şiirlerinde görülmektedir. Şair, Cağaloğlu, Ok Meydanı, Baruthâne gibi İstanbul'un semtlerini metafor olarak değil gerçek anlamlarıyla şiirlerine yansıtır. Örneğin görev dolayısıyla Trabzon'da bulunan şair, Trabzon'un ticaret limanı olması özelliğini şiirine yansıtarak dönemin mevcut değişimine paralel bir üslup kullandığını gösterir. Sonuç olarak Es'ad Ağa hem yaşayıp gördüğü hem de dîvân şiirinde metafor olarak kullanılan yer adlarının bütün çağrışımlarından yararlanmış, bu yerleri kendi muhayyilesinin süzgecinden geçirerek şiirlerine yansıtmış, gözlem istidadı kuvvetli bir dîvân şairidir. Bu çalışmanın literatürdeki benzer çalışmalara eklenerek katkı sağlaması, özellikle Es'ad Ağa hakkında yapılması planlanan çalışmalar için kaynak teşkil edeceği öngörülmektedir.

Kaynakça

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, C.DRB. 46-2294, <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr> [Erişim tarihi: 03.05.2023].
- Eyice, S. (1992). Baruthâne. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 5, s. 94-96). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kiel, M. (2013). Yanya. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 43, s. 317-321). İstanbul: TDV Yayınları.
- Onay, A. T. (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. İstanbul: H Yayınları.
- Özcan, T. (2020). Muhallefat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 30, s. 405-406). Ankara: TDV Yayınları.
- Pala, İ. (2003). Lenterânî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 27, s. 138). İstanbul: TDV Yayınları.
- Pala, İ. (2009). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II*. İstanbul: MEB. Yayınları.
- Taşkın, F. (1994). Cağaloğlu. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C. II, s. 370-371). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Tok Yıldız, H. (2023). *Mehmed Es'ad Ağa Dîvânı (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Sözlük)* Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

- Toprak, S. V. (2019). Mehmed Şerif Paşa'nın Çıldır Valiliği. *Bellekten Dergisi*, 83(296), 153-172.
- Yeniterzi, E. (2010). Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı-Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı*, 3(15), 301-334.